

Korespondencja i literatura okolicznościowa
w kręgu magnaterii
Wielkiego Księstwa Litewskiego

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3827

Mariola Jarczykova

Korespondencja i literatura okolicznościowa
w kręgu magnaterii
Wielkiego Księstwa Litewskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2019

[Kup książkę](#)

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Joanna Partyka

Spis treści

Wprowadzenie	7
--------------------	---

Część I

Epistolografia

Z problemów edytorstwa staropolskiej korespondencji	13
Listy z XVI i XVII wieku w obiegu czytelnicznym	33
Familijne pisanie	51
Narodziny, chrzest, dzieciństwo	51
Swaty, wesele, pożycie małżeńskie	57
Choroby, śmierć, pogrzeby	69
„Uszczypliwe skrypty” szwagrów	79
„Niesmaczne pisanie” Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego	79
Korespondencja Krzysztofa Radziwiłła i Lwa Sapiehy w okresie walki o buławę hetmana wielkiego litewskiego	85
Listy Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Janusza Radziwiłła	103
Kiejdany w epistolografii Piotra Kochlewskiego	113

Część II

Utwory okolicznościowe

Wydawanie literatury okolicznościowej – zarys problematyki edytorskiej.....	137
Wierszowany i oratorski komentarz do elekcji Zygmunta III Wazy.....	147
Dymitriada w utworach okolicznościowych	161
Epitalamium i paszkwile – obraz Radziwiłłów i Sapiechów w piśmiennictwie XVII wieku	173
Rodzina Radziwiłłów birżańskich w utworach sylwicznych.....	185
Genetliakony	186
Wiersze imieninowe	196
Wiersze żałobne dla Krzysztofa Radziwiłła	200
Obraz Janusza Radziwiłła w literaturze okolicznościowej.....	221
Zakończenie	231
Bibliografia	237
Nota bibliograficzna	251
Wykaz skrótów nazw archiwów i bibliotek.....	253
Indeks osobowy	255
Summary	267
Резюме	269

Wprowadzenie

Korespondencja i literatura okolicznościowa to niewątpliwie dwa najbardziej popularne typy piśmiennictwa w dawnej Rzeczypospolitej, o czym świadczą zachowane druki i rękopisy zawierające listy oraz sylwiczne „rymy”. Utylitarnie traktowane teksty cieszyły się uznaniem Sarmatów, gdyż pełniły funkcje informacyjne, komentowały na bieżąco wypadki z życia publicznego i prywatnego, ich twórcy często byli podziwiani przez odbiorców, którzy ze szkół wynosili zasady *ars epistolandi* i reguły tworzenia utworów okolicznościowych. W XVI i XVII wieku na co dzień redagowano mniej lub bardziej oficjalne pisma, czym trudnili się zarówno sekretarze kancelarii królewskich oraz magnackich, jak i zawodowi „chwalnicy”, u których zamawiano utwory panegiryczne, aby uczcić ważne wydarzenia państwowe i domowe. Listy, epitalamia, epitafia, genetliakony wychodziły też spod piór autorów, którzy byli rodzinnie związani z adresatami. Teksty te krążyły w obiegu rękopiśmiennym i drukowanym, wiele z nich znajdujemy w kopiariuszach, na kartach których przepisywano korespondencję i utwory okolicznościowe, „gubiące” często w kolejnych odpisach dane o swoich twórcach.

Wydobywanie tych zabytków z zapomnienia nie jest łatwe, gdyż wymaga wielogodzinnych kwerend w bibliotekach i archiwach, trud jednak zostaje nagrodzony, jeżeli znajdzie się ciekawy, zapomniany tekst lub ujawni się nowego autora. W niniejszej pracy udało się przypomnieć po wiekach kilka nieznanych wierszy okolicznościowych, co stało się możliwe m.in. dzięki sylwom przechowywanym poza granicami kraju.

Z problemami dostępności źródeł wiążą się zagadnienia zasad edycji korespondencji i literatury okolicznościowej, które często odbiegają od tradycyjnych metod postępowania tekstologicznego. Każdą z dwóch części niniejszej pracy poświęconej epistolografii i piśmiennictwu okazjonalnemu otwiera zatem rozdział skupiający się na kwestiach edytorskich, uzupełnionych w przypadku korespondencji uwagami o obiegu czytelniczym listów. Egzemplifikacja wykorzystana w tych partiach odwołuje się do przykładów wykraczających poza kręgi nadawczo-odbiorcze wskazane w tytule książki. W kolejnych rozdziałach skoncentrowano się jednak na magnaterii litewskiej XVI i XVII wieku, głównie na Radziwiłłach birżańskich, Sapiebach i Dorohostajskich. Przedstawiciele tych rodzin brali aktywny udział w wielu ważnych wydarzeniach publicznych, komentowali je w swoich listach i mowach, wzajemnie się też oceniali i nawiązywali między sobą wielorakie kontakty, także prywatne. Magnaci byli nadawcami, odbiorcami i bohaterami różnych wypowiedzi piśmienniczych, głównie korespondencji i literatury okolicznościowej.

Przyjrzenie się tym „głosom” z epoki pozwala na odtworzenie wielu aspektów życia i działalności hetmanów, wojewodów i marszałków Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ich spowinowacone ze sobą rodziny wiele łączyło i dzieliło – małżeństwa, wyznanie, nominacje na ważne litewskie urzędy. W niniejszej pracy zwrócono szczególną uwagę na różne aspekty wzajemnych relacji magnatów, które układały się – w zależności od kontekstu politycznego, rodzinnego, a nawet majątkowego – w sposób nieraz kontrastowy: od pełnej akceptacji i zapewnień o dozgonnej przyjaźni do zaciętej walki o stanowiska, wpływy i... pieniądze.

Wiele z tych tekstów – pomimo ich rękopiśmiennego obiegu – było znanych w ówczesnej Rzeczypospolitej, szczególną popularnością cieszyły się listy Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640) i Lwa Sapiehy (1557–1633) z okresu sporu o urząd hetmana wielkiego litewskiego. W sylwach kopiowano również prywatne „pisanie” magnatów, zawierające nieraz bardzo osobiste wyznania.

W piśmiennictwie okolicznościowym wymienieni korespondenci rzadziej występowali w roli twórców, zazwyczaj byli bowiem bohaterami wypowiedzi skrajnie oceniających ich działania – czasem eksponowano „sławorodne wizerunki” książąt i hetmanów, czasem odwrotnie, szkalowano ich poczynania i decyzje polityczne. Niestety, w przypadku wielu tekstów nie odnotowano ich autorów, co jest zgodne z zasadami funkcjonowania tego typu wypowiedzi, zwłaszcza negatywnie oceniających wypadki dziejowe i „antybohaterów”. Wątpliwości budzą nie tylko utwory anonimowe, ale także te sygnowane konkretnymi imionami i nazwiskami, gdyż zachodzą podejrzenia o daleko idące współautorstwo, np. epitalamium podpisane przez dziesięcioletniego Jana Stanisława Sapiechę powstało prawdopodobnie z dużym udziałem nauczycieli.

W tekstach okolicznościowych i epistolograficznych – nastawionych na poruszenie odbiorców – wykorzystywano różnorodne środki retoryczne, odwoływano się do autorytetów, mitologii, bohaterów rzymskich, cytowano Biblię i klasyków starożytnych. Niektórzy nadawcy z powodzeniem stosowali – w zależności od tonacji wypowiedzi – zróżnicowane środki językowe, pisali żartobliwie, napastliwie, zgryźliwie, ale też potrafili ubrać w słowa intymne przeżycia. Często w listach i utworach sylwicznych podkreślano wspólną przynależność do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Równie ważne były więzi rodzinne łączące litewskich magnatów – w kolejnych rozdziałach książki poruszono zagadnienia familijnej epistolografii odnoszącej się do takich ważnych wydarzeń życiowych, jak: narodziny, małżeństwo i śmierć. Listy gratulacyjne i kondolencyjne były zazwyczaj podobne, co niewątpliwie wynikało z przymusu stosowania konwencjonalnych formuł, natomiast korespondencja towarzysząca załotom i zawieraniu związków małżeńskich ujawniała już konkretne, nietypowe rozwiązania oraz indywidualne podejście nadawców i odbiorców. Listy prywatne, odnoszące się do różnych okresów życia i do różnych doświadczeń korespondentów, nie były często wykorzystywane w dotychczasowych badaniach, nie zawierają bowiem zazwyczaj istotnych informacji dotyczących spraw publicznych, są jednak ciekawym obiektem do analizy stylu ich nadawców oraz do naświetlenia łączących ich stosunków.

Właśnie ze względu na relacje osobowe wyodrębniono listy Krzysztofa Dorohostajskiego Monwida (1562–1615) do braci Radziwiłłów – Krzysztofa i Janusza (1579–1620), gdzie ujawniły się umiejętności epistolograficzne marszałka, starającego się o polubowne załatwienie trudnych spraw spadkowych po bracie drugiej żony – Zofii. Listy te naświetlają stanowisko korespondenta wobec książąt odmienne od tego wyrażonego w jego poprzednich, bardzo przyjacielskich epistołach. Inne źródła konfliktu ujawniają „pisanie” Krzysztofa Radziwiłła i Lwa Sapiehy z okresu walki o buławę wielką litewską. Zarówno „uszczypliwe skrypty” szwagrów, jak i kolejne responsy wskazują na umiejętności pisarskie oraz erystyczne nadawców. „Dwugłosy” epistolograficzne mogły mieć jednak inną tonację i tematykę, czego świadectwem są starannie skomponowane łacińskie listy Janusza Radziwiłła (1612–1655) i Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (1595–1640), przedstawiające związki między synem przywódcy ewangelików na Litwie a jezuitą. Z jeszcze innym typem relacji nadawczo-odbiorczych mamy do czynienia w przypadku korespondencji Piotra Kochlewskiego (zm. 1646), który jako starosta Kiejdan informował księcia Krzysztofa o różnych aspektach życia miasta. Nie znamy odpowiedzi Radziwiłła, ale niewątpliwie narzucał on swemu namiestnikowi zakres tematyczny jego listów. Według badaczy i teoretyków epistolografii nadawca wciąga w swój świat odbiorcę, prowadzi

z nim ukryty dialog, adresat z kolei może decydować o doborze słów, o tonacji wypowiedzi¹.

Większe zróżnicowanie językowe i gatunkowe prezentują wiersze okolicznościowe. Ich autorzy starali się nadać swym wypowiedziom genologiczny kształt lamentu, sielanki, genetliakonu, epitalamium, nagrobka itd. W tych utworach magnaci sami komentowali wydarzenia, np. rywalizację kandydatów na tron polski w okresie trzeciego bezkrólewia (Krzysztof Radziwiłł Piorun (1547–1603), Krzysztof Dorohostajski), najczęściej jednak byli bohaterami enkomionów i paszkwili. Panegiryci wychwalali np. ewangelika Monwida za brawurowy atak na mury smoleńskie w 1611 roku, co sprawiało wrażenie opinii bezstronnych, gdyż wychodziły one spod piór katolików. W odniesieniu do Radziwiłłów i Sapiehów można mówić o kontrastowym ukazywaniu ich wzajemnych relacji – w epitalamium opiewano skoligacenie się dwóch litewskich rodzin, w paszkwilu oceniającym wypadki po tumulcie wileńskim z 1639 roku przeciwstawiano zalety Lwa Sapiehy oraz jego syna wadom Krzysztofa Radziwiłła.

Utwory sylwiczne dotyczące rodziny Radziwiłłów birżańskich są przedmiotem uwagi w ostatniej części książki, skupionej głównie na tekstach skopiowanych w rękopisach znajdujących się obecnie we Lwowie oraz w Rotterdamie. Znalazły się tam genetliakony poświęcone dzieciom Janusza Radziwiłła, wiersze imieninowe dla Anny Kiszczanki (1593–1642) i jej córki Katarzyny (1614–1674) oraz wiersze żałobne skomponowane po śmierci księcia Krzysztofa. Końcowy rozdział prezentuje utwory opisujące Janusza Radziwiłła – są to przeważnie paszkwile szkalujące postawę hetmana wielkiego litewskiego w czasie potopu szwedzkiego oraz najazdu moskiewskiego.

Przybliżenie tych nieznanych często tekstów pozwala na dopełnienie obrazu kultury literackiej Wielkiego Księstwa Litewskiego w pierwszej połowie XVII wieku.

Książkę tę dedykuję Pracownikom Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, którym kierowałam w latach 2010–2019. Pani dr Iwonie Słomak dziękuję za pomoc przy tłumaczeniu cytatów łacińskich.

¹ Zob. J. MACIEJEWSKI: *List jako forma literacka*. W: *Sztuka pisania. O liście polskim w wieku XIX*. Red. J. SZTACHELSKA, E. DĄBROWICZ. Białystok 2000, s. 216.

Indeks osobowy

A

Aleksy I Michajłowicz, car Rosji 225
Ammianus Marcellinus 107
Anakreont z Teos 18
Anna Jagiellonka, królowa polska
147
Anna Wazówna, królowa szwedzka
53, 54
Anonim tzw. Gall 149
Appel Włodzimierz 177, 244
Arciszewski Krzysztof 40, 239
Attyk (Titus Pomponius Atticus) 51
August II Mocny, król polski 143
Augustyniak Urszula 41, 47, 61, 75,
81, 88, 98, 114, 160, 178, 181,
201, 204, 205, 209, 223, 242, 248

B

Bajewski Filip 228, 239
Baliński Michał 113, 242
Bandtkie Jerzy Samuel 30

Barbara Radziwiłłówna, królowa
polska 25, 203
Bardach Juliusz 121, 128, 242
Barłowska Maria 22, 140, 185, 186,
212, 242, 245
Bartosz 115
Bartoszewski Walenty 166, 167, 168,
239
Bąbel Agnieszka 137
Berzeński Maciej 35, 237
Białłozor Kazimierz 63
Białozor Gabriel 234
Białozor, pleban szacki 131
Birkowski Fabian 105
Bobiatyński Konrad 225, 242
Bohomolec Franciszek 242
Bolesław Chrobry, król polski 149
Bona Sforza, królowa polska 25
Borek Piotr 22, 32, 45, 224, 242, 244,
246, 248, 251, 252
Borowski Andrzej 105, 243

Borysowska Agnieszka 176, 242
 Branski Stanisław 42
 Broniewski 40
 Brückner Aleksander 44, 141, 196, 241, 242
 Buchwald-Pelcowa Paulina 14, 108, 128, 142, 150, 243
 Buczyński Stanisław 40, 42
 Budaus Gulielmus 34
 Budny Bieniasz 185
 Burcher, piwowar 44
 Buszyński Ignacy 120, 243

C

Cezar (Gaius Iulius Caesar) 106, 108
 Cezary Franciszek 205, 206, 239
 Chachaj Marian 27, 126, 243
 Chamera-Nowak Agnieszka 243
 Chemperek Dariusz 110, 175, 186, 224, 243, 246
 Chlebowsky Bronisław 113, 248
 Chmaj Ludwik 128, 243
 Chodkiewicz Jan Karol 17, 29, 40, 41, 46, 47, 88, 89, 93, 179
 Chodkiewiczowa Zofia 40, 41, 46
 Chodkiewiczowie 108, 176
 Chrościcki Juliusz A. 168, 247
 Cikowska Elżbieta 200, 238
 Ciszewska Małgorzata 52, 190, 197, 200, 243, 248
 Ciświcki Jan 25
 Curtius Ernst Robert 105, 243
 Cycleron (Marcus Tullius Cicero) 44, 45, 51, 106
 Cysewski Kazimierz 15, 16, 243
 Cytowska Maria 13, 34, 244
 Czapliński Władysław 141, 206, 223, 241, 243
 Czubek Jan 137

Czwołek Arkadiusz 53, 56, 87, 95, 98, 100, 101, 243
 Czyż Mintowt Hilary 222, 223, 238

D

Dan Adam 120
 Dąbrowicz Elżbieta 10, 246
 Dąbrowska Danuta 138
 Decjusze (Decii) 174
 Demetriusz zob. Demitrowicz Paweł
 Demitrowicz Paweł 21, 118, 125
 Denhoff Kasper 98, 99, 100
 Długosz Jan 14
 Dobrzański Andrzej 123
 Domagiasius Jan 123
 Domazovius Jan 125
 Dorohostajscy 8, 69, 161, 171, 235
 Dorohostajska Zofia z Chodkiewiczów 59
 Dorohostajska Zofia z Radziwiłłów 9, 55, 56, 67–69, 80–84, 160, 171, 231, 247, 263, 265
 Dorohostajski Krzysztof Mikołaj 5, 9, 10, 35, 37, 38, 40, 49, 55–59, 67–69, 79–85, 147–152, 154–157, 160–172, 231, 233, 234, 237, 245, 252, 263–265
 Dorohostajski Mikołaj 166
 Dorohostajski Władysław 55, 56, 85, 171, 238
 Dürr-Durski Jan 110, 141, 187, 233, 240, 243, 248
 Działyński Jan 169
 Działyński Mikołaj 25
 Dziechcińska Hanna 19, 247, 248

E

Elżbieta Zofia Hohenzollern 53
 Erazm z Rotterdamu 13, 14, 34, 46, 244

Estreicher Karol 166

Eustachiewicz Maria 150, 243

F

Fabiusz (Fabius Maximus Verrucosus Cunctator) 174

Fabiusze 108

Farensbach Wolmar 93

Feliński Alojzy 145

Fickler Johann Baptista 22

Fidiasz 107

Fiodor I, car Rosji 147, 148, 155, 156, 159

Firlejowa Maria 61, 70, 237

Fogelweder Stanisław 15

Follprecht Kamila 180, 246

Franco de Franco 132, 133

Freylichówna Judyta 128, 243

Freytag Adam 128

Fryderyk Wilhelm, elektor brandenburski 234

G

Gabbema Simon Abbes 44

Gadomski Samuel 221

Gaj Beata 164

Gajdka Krzysztof 180, 246

Gajusz Treboniusz 45

Galos Ewa 206, 223, 241

Gardie Pontus de la 45

Gaston Bourbon, książę orleański 87

Gawiński Jan 142

Gerasimowa Irina 225, 249

Geremek Bronisław 118, 244

Głombiowska Zofia 45, 244

Godberk 47

Golik-Prus Aleksandra 103, 162

Gondek Elżbieta 251

Gorajska Katarzyna z Radziwiłłów 81

Gorajski Piotr 81

Gordon 38

Gorzycki Walerian 193, 194, 200–209, 211, 219, 220, 233, 238

Gorzyńscy 201

Gorzyński 201

Gosiewski Aleksander 177

Górska Magdalena 149, 244

Górski Konrad 18, 28, 29, 32, 138, 244

Grabowska-Kuniczuk Agata 137

Graża Tomasz 147, 244

Grochowski Stanisław 150, 247

Grodzicki Stanisław 235, 239

Gruszewski 23

Grześkowiak Radosław 22, 23, 138, 239, 240

Gustaw II Adolf Waza, król szwedzki 87, 88, 178, 207, 208

Guzowski Piotr 127, 239

Gwagnin Aleksander 162, 163, 242

H

Hanusiewicz-Lavallee Mirosława 76, 77, 244

Hartlib Jerzy 126

Has 36

Hasius Jakub 109, 110, 237

Haur Jakub Kazimierz 16, 239

Heidenstein Reinhold 42, 239

Henryk Walezy, król polski i francuski 204

Herman Stefan 150, 160, 244

Heska-Kwaśniewicz Krystyna 251

Hlebowicz Jan 48, 156

Hlebowicz Jerzy 189

Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów 10, 62, 71–76, 186, 187, 188, 189, 192, 194, 196, 198, 199, 244

Hofman Iwona 187, 249

Hołownia Stanisław 36
 Horacjusz Kokles (Horatius Cocles)
 107
 Horacy (Quintus Horatius Flaccus)
 215, 245
 Hozjusz Stanisław 14
 Huizinga Johan 13, 14, 34, 244

I

Izabela Habsburg, infantka hiszpańska 87

J

Jagiellonowie 150, 152, 158, 245
 Jakub I, król angielski 114
 Jan III Sobieski, król polski 17, 30,
 31, 140, 239, 241, 245
 Jan Kazimierz Waza, królewicz polski
 22
 Janusz, książę ziebicki 27
 Jarczykowa Mariola 37, 71, 110, 114,
 129, 140, 185, 196, 223, 244, 252
 Jarosz Adam 71, 244
 Jemiółowski Mikołaj 223
 Juda Maria 234, 244
 Jungius Adrian 110
 Jurginis Juozas 128, 247
 Jurski Jan 123, 126, 178, 181

K

Kalpurniusz (Titus Calpurnius Siculus) 213
 Kalwin Jan 104, 241
 Kałaj Daniel 140
 Kan 41
 Karmanowski Olbrycht 22, 41, 237,
 239
 Karnkowski Stanisław 14
 Karol X Gustaw Wittelsbach, król
 szwedzki 145, 224

Karpiński Adam 71, 109, 242, 244,
 247
 Karpiński Andrzej 117, 244
 Karvelis Deimantas 72, 245
 Kazanowska Anna 70
 Kazanowski Adam 54, 55
 Kazlienė Viktorija 113, 249
 Kempa Tomasz 158, 245
 Kempfi Andrzej 42, 239
 Kiszczyna Elżbieta z Sapiechów 61
 Kiszka Stanisław 60
 Kiskowie 60, 113
 Kmita Jan 200, 201, 211, 239, 241
 Kmita Jan Achacy 212, 240
 Kmita Piotr Blastus 176
 Kobylński Mateusz 131–133
 Kochanowski Jan 14, 18, 28, 139,
 142, 168, 173, 185–187, 202, 239,
 243, 245–247
 Kochlewska Jadwiga 119
 Kochlewski Piotr 5, 9, 35, 37–39, 41–
 44, 46, 65, 75, 76, 110, 113–134,
 162, 185, 201, 232, 237, 238, 240,
 244, 252, 264, 266
 Kochlewski Wojciech 88, 238
 Kolbuszewski Kazimierz 143
 Kołakowski Leszek 13, 34
 Komeński Jan Amos 44, 240
 Korf 36
 Korolko Mirosław 14, 18, 44, 243,
 245
 Koryciński Stefan 22
 Kosman Marcei 52, 124, 187, 234,
 245, 249
 Kostecki Janusz 14, 243
 Koszel 40
 Koszkiel Jerzy 127
 Kot Stanisław 186, 245
 Kotarski Edmund 140, 245

Kotłubaj Edward 21, 29, 61, 64, 65,
245
Kowalczyk Jerzy 71, 242, 244
Kozak Anna 190, 245
Krajewski Jan 163, 239
Kraszewski Józef Ignacy 15, 89, 123,
239
Kraushar Aleksander 40, 239
Kriegseisen Wojciech 234, 245
Krośniewicz Baltazar (Balcer) 27, 35,
49, 123, 237
Krzewińska Anna 142, 212, 245
Krzycki Andrzej 45, 149, 244
Krzywy Roman 138, 164, 168, 173,
187, 202, 215, 240, 245
Krzyżanowski Julian 187, 239
Kukulski Leszek 16, 30, 239, 240,
241, 245
Kuran Michał 164, 221, 240, 245
Kurecka Maria 13, 34, 244
Kurosz Stanisław 22, 42
Kurpski, rotmistrz 211

L

Laan Adrie van der 212
Lars Porsenna, król etruski 107
Lasocińska Estera 190, 246
Laužikas Rimvydas 113, 249
Lepszy Kazimierz 147, 245
Liedke Marzena 127, 239
Liliencron Roch von 137
Linde Samuel Bogumił 117
Lipiński Tymoteusz 113, 242
Lipski Józef 124
Loeaechius Andreas Scotus 176, 177,
185, 234, 235, 240, 242
Loth Roman 144, 245
Lubieniecki Andrzej 186, 211, 245
Lubomirscy 31

Lubomirski Stanisław Herakliusz 64
Ludwika Maria Gonzaga de Nevers,
królowa polska 139
Lundgren Ragnhild 234, 244
Luter Marcin 131

Ł

Łabęcki Bacer 181
Łabędź Piotr 156, 246
Łaski Jan 44
Łęczycki Mikołaj 175
Łubieński Stanisław 19, 31, 34, 35,
239

M

Maciejewski Janusz 10, 137–139,
143, 144, 145, 245, 246
Maguś Wojciech 187, 249
Maksymilian III Habsburg, arcyksiążę
147, 148, 155, 156
Malewska Hanna 16, 17, 21, 28, 29,
30, 40, 47, 240
Marcus Furius Camillus 174
Maria Kazimiera d'Arquien de la
Grange, królowa polska 30, 31,
139, 239, 245
Maricius Szymon 15
Maskiewicz Bogusław 87, 88
Masłowska-Nowak Adriana 22, 241
Matvejevitch Predrag 137
Mazurkowa Bożena 223, 244
Meller Jerzy 114
Michałowska Teresa 137, 149, 187,
201, 246
Milewska-Ważbińska Barbara 190,
246
Milewski Dariusz 224, 246
Miłobędzki Adam 128, 243
Mincer Franciszek 206, 223, 241
Minodius, minister kalwiński 108

Miozga Ewa 32, 246
 Misiorny Michał 21
 Modrzewski Andrzej Frycz 14
 Morawińska Agnieszka 190, 245
 Moreau-Reibel Jean 128, 246
 Morsztyn Hieronim 23, 28, 186, 240
 Morsztyn Jan Andrzej 28, 142
 Morsztyn Zbigniew 186
 Moskorzewski 75
 Muchliński Antoni 89, 123, 239

N

Naborowski Daniel 17, 18, 22, 23,
 28, 36, 110, 114, 141, 142, 178,
 180, 185–187, 190, 194, 197–200,
 202, 233, 237, 240, 243, 246–248
 Nagielski Mirosław 168, 247
 Niedźwiedź Jakub 49, 50, 111, 141,
 166, 180, 246
 Niemirycz Jerzy 186
 Niezabitowski Stanisław 36, 37, 63,
 64, 232
 Nieznanowski Stefan 139, 148, 149,
 201, 246
 Nowak Zbigniew 24
 Nowak-Dłużewski Juliusz 137, 139,
 141, 145, 179, 221, 222, 224, 227,
 228, 246, 247
 Nowicka-Jeżowa Alina 71, 242, 244
 Nowicka-Struska Anna 224, 246
 Nowodworski Bartłomiej 163, 168,
 169

O

Ocieczek Renarda 140, 223, 244, 245
 Oleśnicki Mikołaj 42, 238
 Oleśnicki Zbigniew 14
 Olma Marceli 22, 32, 45, 242, 244,
 248, 251, 252
 Olszewski Jakub 176, 240

Opaliński Krzysztof 14, 15, 20, 24,
 240, 247
 Opaliński Łukasz 14, 15, 20, 24, 240,
 247
 Opaliński Piotr 25
 Orgelbrand Samuel 114, 247
 Orzelski Stanisław 186, 247
 Ossoliński Józef Maksymilian 148,
 247
 Oszczęda Aleksandra 150, 163, 168,
 239, 247
 Otwinowska Barbara 71, 137, 149,
 201, 242, 244, 246
 Ozimiński Baltazar 145, 170, 171,
 240

P

Pac Jan 59
 Pac Michał Kazimierz 63
 Paprocki Bartosz 161, 240
 Parrasjos z Efezu 107
 Partyka Joanna 19, 76, 139, 247
 Paszkowski, czeladnik 119
 Paszkowski Marcin 164, 240
 Patera Adolf 44, 240
 Paweł, św. 109
 Pawlak Wiesław 109, 190, 246, 247
 Pelc Janusz 14, 23, 141, 178, 242,
 247
 Pełczyński Marian 14, 24, 186, 240,
 247
 Petraszewicz Wojciech 132
 Piccolomini Eneaszy Sylwiusz zob. Pius II
 Pinkiewicz, ksiądz 38
 Pinkus Stasys 128, 247
 Piotrowiak Dariusz 186, 247
 Pirken Grzegorz 126
 Piskała Magdalena 108, 109, 241,
 247

- Piskorski Sebastian Jan 190, 245
 Pius II, papież 14
 Platt Dobrosława 106, 247
 Pliniusz (Gaius Plinius Secundus) 190
 Płaza Stanisław 204, 247
 Pocięcha Władysław 20, 25, 240
 Pollak Roman 14, 15, 20, 24, 25, 240, 247
 Pompejusz (Gnaeus Pompeius Magnus) 106, 108, 174
 Popliński Antoni 191, 242
 Potoccy 189, 191
 Potocki Jakub 163, 164, 169, 170
 Potocki Mikołaj 71
 Potocki Piotr 70
 Potocki Stefan 169
 Potocki Wacław 16, 142, 240
 Pozarzyski Kazimierz 185
 Prochaska Antoni 48, 56, 85, 172, 239, 241
 Przyborowski Ambroży 27
 Przypkowska, siostra Jadwigi Kochlewskiej 65, 238
 Przypkowski Aleksander 27, 41
 Przypkowski Samuel 229
 Puciata 118
 Puciata Samuel 22
 Pudłowski Melchior 149
 Puksza Adam 164, 241
 Pytlos Barbara 251
- R**
- Radziwiłł Albrycht Stanisław 178
 Radziwiłł Bogusław 21, 23, 36, 43, 53, 63–65, 74, 116, 117, 124–126, 128, 133, 188, 191, 192, 195, 203, 226, 229, 232, 234, 242, 243, 248
 Radziwiłł Hieronim 19, 20
 Radziwiłł Janusz (1579–1620) 9, 52, 53, 54, 56, 57, 66, 72, 73, 74, 81, 83, 84, 85, 91, 141, 142, 160, 164, 171, 172, 175, 176, 196, 202, 235, 238, 240, 241, 245, 263, 265, 266
 Radziwiłł Janusz (1612–1655) 5, 6, 9, 10, 21, 27, 29, 30, 38, 41, 45–47, 54, 55, 61–65, 70, 71, 74, 75, 103–111, 113, 132, 133, 176, 188–192, 195, 196, 198, 202, 220–229, 232, 233, 238, 239, 241, 244, 245, 248, 252, 264, 266
 Radziwiłł Jerzy 9, 67–69, 79–81, 83, 164, 231, 241
 Radziwiłł Jerzy Herkules 108
 Radziwiłł Krzysztof (1585–1640) 5, 6, 8–10, 17, 23, 27, 37–45, 47, 54, 56, 57, 59–62, 65–67, 71–76, 79–101, 103, 104, 106, 109, 110, 113–116, 118–134, 160, 162, 164, 165, 169, 171, 172, 175–177, 179–183, 185–189, 192–198, 200–210, 211–220, 227, 232, 235, 237–243, 248, 249, 252, 263–266
 Radziwiłł Krzysztof Piorun (1547–1603) 10, 27, 46–48, 52, 53, 55, 56, 58–60, 69–72, 81, 83, 85, 86, 90, 91, 108, 147, 156–160, 173, 177, 186, 208, 209, 235, 237, 240, 246, 264, 266
 Radziwiłł Krzysztof, syn Janusza 10, 186, 188, 192–196, 220, 233
 Radziwiłł Michał Kazimierz Rybeńko 19, 113, 247
 Radziwiłł Mikołaj Czarny 26, 186, 243
 Radziwiłł Mikołaj Krzysztof Sierotka 35, 48, 52, 85, 113, 177, 239, 247
 Radziwiłł Mikołaj Rudy 71, 91, 203

- Radziwiłł Mikołaj, syn Janusza 195, 196
- Radziwiłł Mikołaj, syn Krzysztofa młodszego 54
- Radziwiłł Mikołaj, syn Krzysztofa Pioruna 186, 187
- Radziwiłł Mikołaj, wojewoda nowogródzki 81
- Radziwiłł Stefan 57, 86, 87, 187
- Radziwiłłowa Anna Maria 10, 36, 37, 52, 63, 64, 65, 186, 188, 189, 191, 192, 196, 220, 232, 233, 234, 237
- Radziwiłłowa Anna z Kisków 10, 54, 59–61, 65–67, 71, 72, 74–76, 93, 113, 115, 127, 186–188, 192, 195–199, 203, 227, 237, 244, 249
- Radziwiłłowa Anna z Sanguszków 19
- Radziwiłłowa Anna z Sapiechów 176
- Radziwiłłowa Barbara 26
- Radziwiłłowa Elżbieta Zofia z Ostrogskich 36, 52, 53
- Radziwiłłowa Elżbieta Zofia zob. Elżbieta Zofia Hohenzollern
- Radziwiłłowa Katarzyna Anna z Sobków 186
- Radziwiłłowa Katarzyna z Ostrogskich 173
- Radziwiłłowa Katarzyna z Potockich 29, 54, 61, 63, 70, 188, 189, 191, 192, 195, 232
- Radziwiłłowa Katarzyna z Tęczyńskich 27, 28, 69, 175–177, 204, 235, 239
- Radziwiłłowa Maria 228, 239
- Radziwiłłowa Zofia ze Zborowskich 79
- Radziwiłłowie 6, 8, 10, 22, 23, 31, 37, 40, 41, 43, 45, 46, 57, 60, 69, 72, 74, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 90, 91, 98, 99, 106, 113, 158, 161, 171, 173, 174, 176, 177–183, 185–189, 196, 198, 199, 203, 204, 207, 211, 212, 217, 221, 229, 231, 234, 235, 238, 239, 243–245, 247, 251, 252, 263, 265
- Radziwiłłówna Anna Maria zob. Radziwiłłowa Anna Maria
- Radziwiłłówna Elżbieta (Halszka) 71, 72, 244
- Radziwiłłówna Katarzyna zob. Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów
- Ragauskienė Raimonda 27, 247
- Rajski 82
- Rares Piotr 25
- Rechowicz Marian 132, 249
- Rej Mikołaj 142, 149
- Reszka Stanisław 14, 22, 241
- Romaniuk Przemysław 224
- Romaszko Piotr 132
- Ryba Renata 252
- Rybiński Jan 141, 185, 235, 241
- Rymut Kazimierz 20, 25, 240
- Rysiński Salomon 14, 17, 43, 67, 72, 185, 237
- ## S
- Sajkowski Alojzy 14, 15, 19, 21, 24, 27, 28, 30, 31, 36, 113, 240, 247
- Sambucus Joannes 190
- Sapieha 36
- Sapieha Jan 57
- Sapieha Jan Stanisław 8, 173–175, 182, 233, 241
- Sapieha Kazimierz Leon 178, 180, 215, 245
- Sapieha Krzysztof Mikołaj 90, 179, 182, 240
- Sapieha Lew 5, 8–10, 19, 23, 47, 48,

- 52, 53, 56, 57, 60, 61, 69, 85–101, 166, 171–180, 182, 183, 231–235, 238–241, 243, 252, 263
- Sapiehowie 6, 8, 10, 56, 61, 70, 85, 86, 99, 161, 173, 175, 176, 179, 181–183, 222, 234, 235, 239, 241, 263, 265
- Sapieżanka Anna 57, 240
- Sapieżanka Barbara 57
- Sapieżyna Dorota z Firlejów 56, 57, 69, 90, 179
- Sapieżyna Elżbieta (Halszka) z Radziwiłłów 19, 57, 72, 73, 86, 172–176, 179, 182, 232–235, 240, 241
- Sarbiewski Maciej Kazimierz 5, 9, 19, 22, 31, 34, 35, 103–111, 175, 232, 239, 241–243, 247, 249, 264, 266
- Sarnecki Kazimierz 31
- Sarnowska-Temeriusz Elżbieta 137, 149, 201, 246
- Sawa Robert 205, 210,
- Schenk Wacław 132, 249
- Schnayder Jerzy 51, 247
- Scipiones 108
- Scultetus (Schultes) Jakub 35
- Scypion (Publius Cornelius Scipio) 209, 211
- Segebrecht Wulf 137
- Sell Jolanta Krystyna 30, 239
- Seredyka Jan 113, 131, 160, 171, 247
- Servatius Roger 46
- Sęp-Szarzyński Mikołaj 142
- Sieniawscy 31
- Sienicki 74
- Siestrzencewicz Piotr 104, 205, 210, 241
- Silanion 107
- Silnicki Zbigniew 163
- Sitkowa Anna 252
- Skarga Piotr 59, 166, 241
- Skwara Marek 105, 248
- Skwarczyńska Stefania 28, 248
- Sobieski Marek 17
- Socha Irena 251
- Sokolski Jacek 154, 248
- Sokołowski Wojciech 88, 248
- Sokrates 224
- Soliman, sułtan turecki 25
- Starckius (Starck) Fryderyk 126, 162, 241
- Starnawski Jerzy 19, 31, 32, 34, 239, 248
- Stefan Batory, król polski 52, 148, 157
- Stępnik Krzysztof 221, 245
- Stoiński Jan 186, 242
- Sulimierski Filip 113, 248
- Sutkowska Dorota 108, 241
- Szałapski (Sałabski) Stanisław 110
- Szczerbicka-Ślęk Ludwika zob. Ślęk Ludwika
- Szczucki Lech 44, 242
- Szein Michaił Borysowicz 207
- Sztachelska Jolanta 10, 246
- Szujscy 168, 247
- Szydłowiecka Elżbieta 26
- Szydłowiecka Krystyna, księżna ziębicka 26
- Szykucki 119
- Szymonowicz Szymon 22, 212, 241
- Szyszkowski Marcin (biskup płocki) 169

Ś

- Ślęk Ludwika 109, 141, 175, 188, 191, 196, 247, 248
- Świerczyńska Dobrosława 140, 248

T

Tacyt (Publius Cornelius Tacitus) 107
 Taszycki Witold 20, 25, 240
 Tazbir Janusz 116, 132, 133, 248
 Teodorowicz-Hellman Ewa 234, 244
 Tęczyńska Zofia 62
 Tęczyński Andrzej 203
 Tomaszewski Samuel 201, 241
 Tomaszuk Katarzyna 22, 241
 Tomicki Piotr 14, 25
 Trembecki Jakub 141, 196, 241
 Trębska Małgorzata zob. Ciszewska
 Małgorzata
 Tunstall Cuthbert 34
 Turasiewicz Adam 20, 25, 240
 Twardowski Kasper 186
 Twardowski Samuel 221, 223, 245
 Tygielski Wojciech 35, 38, 39, 46,
 248
 Tymiański Stanisław 160, 171, 247
 Tytus Liwiusz (Titus Livius) 107

U

Ulčinaité Eugenija 177, 244
 Urfé Honoré de 30
 Utenhov Karol 44

V

Vorbek-Lettow Maciej 206, 223, 241

W

Wajer Marcin 169
 Walewski Władysław 113, 248
 Walińska Marzena 216, 248
 Wasilewski Tadeusz 21, 22, 117, 203,
 223, 241, 248
 Wazowie 17, 21, 28–30, 40, 47, 141,
 145, 221, 222, 223, 224, 227, 228,
 246, 247

Wergiliusz (Publius Vergilius Maro)
 174, 212, 240
 Wiesiołowski Krzysztof 39
 Winiarska-Górska Izabela 138
 Winniczuk Lidia 14, 248
 Wisner Henryk 45, 97, 110, 113,
 132, 160, 176, 187, 189, 192, 196,
 207, 223, 248, 249
 Wiśniowiecka Zofia 58, 59
 Witkowski Stanisław 168, 169, 241
 Władysław IV, król polski 29, 37, 39,
 46, 55, 111, 114, 206, 207, 211,
 221, 234, 241
 Władysław Jagiełło, król polski 150,
 151
 Włodarski Maciej 27, 33, 249
 Wojnicki 42
 Wołłowicz Eustachy 39, 71, 110, 131,
 132, 187, 237, 244
 Wołłowicz Ostafi 148
 Wołłowicz Samuel 41
 Woyna Abraham 38, 180
 Wójcicki Jacek 137, 212, 240
 Wyrwa Andrzej Marek 52, 190, 248

Z

Zaborowska-Musiał Justyna 108, 249
 Zaborowski 36
 Zaborowski Paweł 185
 Zahorski Władysław 177, 249
 Zalewski Zbigniew 132, 249
 Załęski Stanisław 110, 166, 249
 Zamoyscy 108
 Zamoyska Barbara 59–61
 Zamoyski Jan 14, 35, 40, 46, 48, 52,
 60, 85, 177, 239, 248
 Zasius Ulrich 13
 Zbylitowski Andrzej 155, 156, 242
 Ziober Aleksandra 147, 244

- Žirgulis Rimantas 113, 249
Zygmunt I, król polski 13, 25, 26
Zygmunt III Waza, król polski 6, 41,
45, 67, 87, 88, 92, 93, 96–100,
114, 141, 145, 147, 148, 155, 156,
158–160, 163–167, 170, 227,
238–240, 242, 246, 247, 249, 252
Zygmunt August, król polski 14, 25,
44, 245
Zygmuntowicz Józef 118, 128, 129,
238
Ż
Żaba Józef 224
Żeromski Stefan 143

Mariola Jarczykowa

The correspondence and the occasional literature in the circle of the magnates of the Grand Duchy of Lithuania

Summary

In the present publication the author engages the problems associated with the correspondence and the occasional literature of the first half of the 17th century which have to do mainly with the families of Lithuanian magnates. The first part of the work presents the problems of the publishing of Old Polish epistolography and the readerly circulation of early letters. On the basis of the correspondence of the Radziwiłł, Sapieha families and of Krzysztof Dorohostajski Monwid (1562–1615) one described the family-related subject matter engaged in the letters, focusing on such important events as: birth, baptism, marriage, married life, as well as death and funerals. Gratulatory letters and letters of condolence were usually similar, which was a result of the application of conventional expressions, whereas the correspondence which accompanied wooing and the contraction of marriages manifested specific, untypical solutions and an individual approach of the senders.

The chapter which presents the exchange of letters between brothers-in-law who were in a feud is focused on the writings of Krzysztof Radziwiłł (1585–1640) and Lew Sapieha (1557–1633), who commented upon the decision of the king associate with the appointment of the function of the grand hetman of Lithuania. By making accusations, the correspondents rejoined and discussed their family relations. The claims which were laid in reference to the question of the inheritance of the brother of his second wife Zofia were featured immediately in Krzysztof Dorohostajski's letters to Janusz (1579–1620) and to Krzysztof Radziwiłł. A different nature is manifested by carefully composed

Latin letters of Janusz Radziwiłł (1612–1655) and Maciej Kazimierz Sarbiewski, which presented the relations between the Calvinist and the Jesuit. Piotr Kochlewski's correspondence (d. 1646), a representative of Krzysztof Radziwiłł in Kiejdany, features detailed information about various aspects of the life of the city.

The second part of the work discusses occasional works devoted to Lithuanian magnates. The considerations, which are preceded by remarks about the editorship of occasional literature, focus on the verse commentaries devoted to the candidates to the Polish throne during the period of the third interregnum. To mark this occasion, an oration was written by Krzysztof Radziwiłł Piorun (1547–1603), and the verse "Lament..." was written by Krzysztof Dorohostajski. Monwid was described as a valiant soldier, who made his name in the assault on Smoleńsk in 1611. Many occasional texts were written in connection to births, marriage ceremonies and the funerals of magnates; they feature the genological form of a lament, a bucolic, a genethliacon, an epithalamium, an epitaph etc. The poems which were written after Krzysztof Radziwiłł's death and which heretofore remained unknown were found in the manuscripts which are currently located in Lwów (Bavorovianum) and in the Central Library in Rotterdam.

The Lithuanian magnates were also presented in a negative light. It mainly the Radziwiłł who were lampooned – Krzysztof, as the alleged instigator of the Wilno riot in 1639, and his son Janusz, as a traitor during the Swedish deluge and the Moscow raid.

Переписка и литература, приуроченная к важным событиям, в кругу магнатории Великого Княжества Литовского

Резюме

В работе автор поднимает вопросы, касающиеся писем и произведений, приуроченных к важным событиям. Исследуемые тексты относятся к первой половине XVII века и связаны преимущественно с семьями литовских магнатов. В первой части были представлены проблемы издания старопольской эпистолографии, а также читательский оборот давних писем. На примере переписки Радзивиллов, Сапег и Кшиштофа Дорогостайского Монвида (1562–1615) рассматривается семейная тематика в их письмах, с обращением особого внимания на такие значимые события, как рождение, крестины, свадьба, супружество, а также смерть и похороны. Поздравительные письма и письма с соболезнованиями были обычно сходны, что вытекало из использования конвенциональных формулировок. Вместе с тем переписка, сопутствующая ухаживаниям и вступлению в брак, уже обнаруживала конкретные, нетипичные решения, а также индивидуальный подход адресантов.

В главе, посвящённой обмену письмами между поссорившимися шуринами, анализируется переписка Кшиштофа Радзивилла (1585–1640) и Льва Сапег (1557–1633), которые комментировали королевское решение о том, кто будет выполнять функцию великого литовского гетмана. Обвиняя друг друга, они взаимно оправдывались и описывали свои семейные отношения. В письмах Кшиштофа Дорогостайского, адресованных Янушу (1579–1620) и Кшиштофу Радзивиллам, появились претензии по делу наследства, оставшегося после брата его второй жены,

Зофьи. Иным характером отличаются старательно продуманные латинские письма Януша Радзивилла (1612–1655) и Мацея Казимежа Сарбевского, представляющие отношения между кальвинистом и иезуитом. В переписке Петра Кохлевского (ум. 1646), наместника Кшиштофа Радзивилла в Клейданах, нашла отражение подробная информация о разных аспектах жизни города.

Во второй части исследования анализируются произведения по случаю важных событий в жизни литовских магнатов. Размышления на эту тему, которым предшествуют замечания о публикации текстов такого рода, сосредоточиваются на стихотворных комментариях, касающихся кандидатов на польский трон в период третьего междуцарствия. По этому поводу речь написал Кшиштоф Радзивилл Пёрун (1547–1603), а стихотворение «Плач...» – Кшиштоф Дорогостайский. В свою очередь, Монвид описывался как боевой солдат, который прославился в смоленском штурме в 1611 году. Много текстов появилось в связи с рожденьями, свадьбами и похоронами магнатов. Они имеют жанровую форму плача, идиллии, генетликаона, эпитафамы, надгробной речи и т.д. Рассмотренные в работе неизвестные до сих пор стихотворения, написанные после смерти Кшиштофа Радзивилла, были найдены в рукописях, которые находятся в настоящее время во Львове (Vavogovianum), а также в Центральной библиотеке в Роттердаме.

Литовских магнатов представляли также в негативном свете. В пасквилях с критической точки зрения показывали главным образом Радзивиллов – Кшиштофа, как предположительного инициатора виленских смут в 1639 году, и его сына Януша, как изменщика во времена шведского потопа и московского набега.

Na okładce wykorzystano ryciny z druków:

J.S. Sapieha: *Epitalamium na wesele Jaśnie Wielmożnego Pana, Pana Leona Sapiehy kanclerza najwyższego W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] [...] i Oświeconej Księżny na Birzach z Dubinek panny Elżbiety Radziwiłłówny, wojewodzianki wileńskiej.*

Wilno 1599, k. A₁v;

Samuel Dowgird z Pogowia: *Genealogia albo krótkie opisanie wielkich książąt litewskich...*
Lubcz 1626, [s. 3 nlb.]

Redakcja
Agnieszka Plutecka

Projekt okładki
Paulina Dubiel

Korekta
Monika Lis

Łamanie
Krzysztof Skrzypek

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3517-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3518-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,0. Ark. wyd. 16,5.
Papier Ecco Book Cream 70g, vol. 2.0 Cena 39,90 zł (w tym VAT)

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin

[Kup książkę](#)